

אילן תור

בית בלא אב

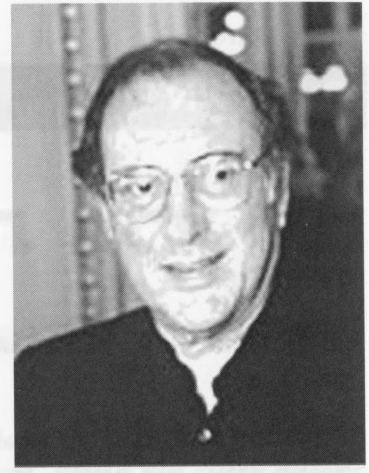
על המחזה "אב-הבית" מאת הרולד פינטר

במקור, שם מחזהו של הרולד פינטר - *The Caretaker*, נושא בתוכו תובנה, העשויה להאיר את משמעותו. במובן המייד, הכוונה היא לעובד המופקד על תחזוקת הבית במתכונת הנהוגה באנגליה. זה האיש האחראי לניקיון ולשלמות המדרגות, המסדרונות, השער, החצר - לרווחת כל דיירי הבית. ואכן, במחזה מוצעת משרה כזו פעמיים לדייביס, חסר-הבית הזקן שנקלע לביתם של שני האחים, מיק ואסטון, פעם אחת מטעמו של האח הבכור, אסטון, ופעם מטעמו של מיק, הצעיר ממנו. הצעה כפולה זו מעוררת מיד את השאלה: מיהו בעל-הבית? למי יש להישמע? ממי צריך לקבל הוראות, ומי ישלם משכורת ויספק כלי עבודה?

כבר ברובד זה מודגשת משמעות אחרת בתרגום השם לעברית - "אב-הבית". צירוף זה נסמך על השתרשות קודמת של התואר "אם-בית", שגם בו מובלעת משמעות הבית. בעוד שהתואר האנגלי המקורי מדגיש דאגה, שמירה, תחזוקה, נתינת הדעת, טיפול, מסירות וכו' - כל רובדי המשמעות הגנוזים בפועל *Care* - התרגום העברי מדגיש יותר את הבית, שהאחריות עליו מוטלת על "אב" מקצועי.

אילו ניתן היה לתרגם את שם המחזה ל"המטפל", היינו מצליחים, אולי, להתקרב יותר לשם המקורי, אבל אין אפשרות כזו. זאת ועוד, אילו חסר-הבית היה אשה, צריך היה לתרגם את שם המחזה ל"המטפלת" ואז היינו מקבלים ברובד המשמעות הראשון כינוי לאשה שתפקידה לטפל, בדרך כלל, בילדים קטנים, וברובד מוצנע יותר, ניתן היה לקלוט את משמעות המטפלת באחד מענפי הפסיכולוגיה, אשה שיש לה "מטופלים" והיא עושה דברים שונים כדי שיחדלו מלהיות מטופלים ויוכלו לתפקד כמטפלים, כלומר, כדואגים לעצמם. אבל אפשרות כזו אינה רלוונטית כאן, כיוון שחסר-הבית במחזה הוא זקן ולא זקנה.

חיזוק רב לבחירה בשם "אב-הבית" מגיע ממקור בלתי צפוי - מהמחזה עצמו. במונולוג הראשון שלו במחזה אומר מיק, האח הצעיר, לדייביס הזקן, כי הוא

מחזאי הרולד פינטר

מזכיר לו את האח של דודו. "האח של דודי" הוא האופן שבו הוא מכנה את אביו. בסיומו של המונולוג הוא אומר: "לפעמים חשבתי שזה בדיוק להיפך, זאת אומרת שדודי היה אח שלו והוא היה דודי."

בעקבות הניסוח האבסורדי והסרקסטי, מציעה את עצמה, בפשטות ובבהירות, התובנה, שמקומו של האב בביתם של אסטון ומיק הוא בעייתי בלשון המעטה. התפקיד הניהולי של אב-הבית בביתם של האחים מקבל תוספת מטען לכיוון המשמעות ההורית של המינוח המקצועי.

נחזור אל שם המקור במובן של המטפל או הדואג או נוטל האחריות, המשגיח - כל הקונוטציות הנובעות או הנלוות למונח Caretaker. כשבוחנים את מערכות היחסים ואת השתלשלות העלילה, רואים בבירור, שנטילת האחריות או ההשגחה הם בלבו של המחזה.

מיק הצעיר מטפל באחיו הבכור, מספק לו מקום מגורים ודואג ל"עבודה" או ל"משימה" שיתנו טעם לחייו; הוא שומר עליו מפני ניצול תמימותו, מגן עליו מפני הפולש הזקן שכוונותיו אינן ברורות; הוא "מטפל" בו בזהירות מבלי להתעמת איתו או להאבק ברצונו להחזיק בזקן. אסטון הבכור מטפל בזקן עלוב, שהוכה מכות רצח במקום עבודתו. הוא נוטל על עצמו לספק לו את כל מחסורו - נעליים, בגדים, מעות קטנות לכוס תה. הוא מציע לו משרת קבע בבית ונותן לו מקלט ומחסה. כמי שנתון בעצמו לחסות ולטיפול מוצא אסטון דרך "להחזיר את חובו" בנתינת חסות וטיפול למי שזקוק לזאת יותר ממנו (לדעתו).

צילומים: אייל לנדסמן

דייביס הזקן מוכן לקחת על עצמו את תחזוקת הבית, בתמורה למקלט הקבע שמוצע לו כתחליף לרחוב, שהוא בדרך כלל ביתו של חסר-הבית. בתמורה לבית הוא מוכן להיות לאב-הבית.

למילה Caretaking יש משמעות נוספת במובן של שמירה וזהירות. מיק שומר על אחיו. הוא מזהיר את הזקן מפני ניסיון השתלטות על הבית או על אחיו. נזהר בעצמו מפני הברית הנוצרת בין אחיו לבין הזקן, ברית שאולי תוציא אותו אל מחוץ למערכת היחסים הנוצרת בבית מחדש. הוא שומר על האינטרס שלו בבניין, נזהר שלא ירומה וכן שלא ינוצלו חולשות אחיו לטובתו של הפולש הזר, במסווה של תחליף אב.

דייביס נזהר שלא לדרוך על יבלות, מפלס דרך בין האחים בזהירות, כדי לשמור על הנתון החדש של היותו בן-בית; לשם כך, עליו לדעת מי מהם הוא אדון-הבית שאיתו יש לקיים מערכת זהירה של יחסים, ואדון יש רק אחד, השני יהיה רק נטל, ריחיים על הצוואר.

משמעות נוספת לטיפול היא במשמעותו הפחות נעימה, "טיפול" במרכאות. כלומר ללמד לקח, בדרך כלל בדרכים אלימות, או להתאכזר למישהו: "אני כבר אטפל בך" הוא איום חמור.

אין ספק שלמשמעות זו נועד מקום עתיר משמעות במחזה. בבית החולים הפסיכיאטרי "מטפלים" באסטון - לטובתו כמובן - באופן כה אכזרי, משפיל וכואב, עד שבעצם שוברים את רוחו ועצמאותו. אסטון הוא ניצול של טיפול בהלם חשמלי, שבוצע בו חרף התנגדותו ותוך סיכון חמור של חייו.

מיק "מטפל" בדייביס הזקן באכזריות ובקשיחות כדי למנוע את הברית העלולה, אולי, להתרקם בין אסטון לדייביס. הוא "מטפל" בברית זו בתחכום רב כנגד אחיו, המנסה להשתחרר מהתלות בו ובמערכת היחסים המובנית ביניהם. הוא לוחץ על הזקן כדי להכשיל את הקשר ההולך ונרקם, אולי, בין השניים.

דייביס "מטפל" באסטון, כשהוא משוכנע שאין עוד ביכולתו של זה להזיק לו. הוא מבזה אותו ומעליב אותו, לועג לסבלו בבית החולים ומוכן לשלוח אותו לשם בחזרה או להשליכו לרחוב ולהשתכן בבית במקומו. אסטון משיב לזקן כגמולו ושולח אותו, ככל הנראה, שוב אל מחוץ לבית, להיות בן-בלי-בית ולא אב-הבית.

"אב-הבית" בונה פינטר מארג יחסים הקושר בין גורל ואופי קשר בלתי ניתן להפרדה. ובכך, הוא בונה מעין טרגדיה של המאה העשרים. כמייצג נאמן של התקופה, הוא נשען על תיאטרון האבסורד וצועד כמה צעדים קדימה; האבסורד אינו אפקט או מודוס תיאטרוני, אלא שזור וטבוע בחיים הרגילים והבנאליים, ולכן הוא גורם לטרגדיה שלנו להראות כקומדיה, או לחלופין כטרגי-קומדיה.

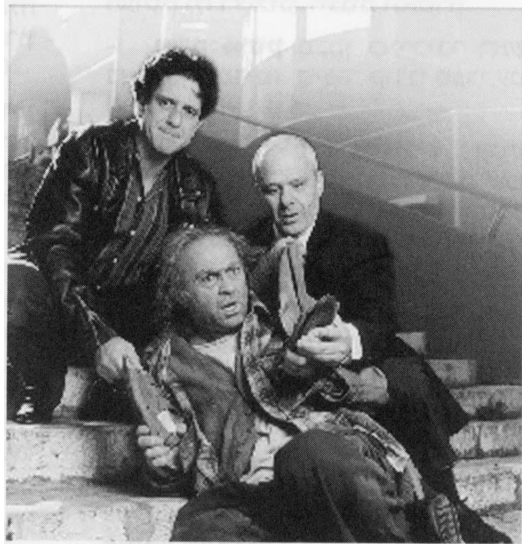
שלושת גיבורי המחזה הם גיבורים טרגיים, במובן זה שהם נלחמים על שלהם עד הסוף, אלא שלא מדובר ברעיונות נשגבים או במחשבות עילאיות, אלא באינטרסים אישיים. שבויים עמוק בגורלם ובאופיים, אין השלושה מסוגלים ליצור משולש פשוט, שבו כולם מתחלקים, וצרכיהם השונים מתאזנים בו בחשבון פתוח, הדדי וגלוי. כמעט על כורחם, הם שומרים כל אחד על שלו, כשהמערכת האפשרית מבחינתם היא של שניים, כשאחד הוא תמיד הבוס: האחד מטפל והשני מטופל. האחד אחראי, והשני אחראי בפניו. האחד מחליט והשני מקבל עליו את ההחלטות, או את הרשות לבצען.

בעולם ערכים כזה, המובנה לתוך אופי שרואה באגו את חזות הכול, ומותנה בתחושת האינדיווידואליזם הקיצוני, אין מקום לשילוש "הקדוש", כיוון שמשולש יחסים הוא כבר חברה אנושית שלמה, בעוד שזוג הוא הצורה הפשוטה ביותר של משפחה. זוהי צורה סגורה ונוח לה להישאר בלתי משתנה. אופי הגיבורים הוא הצד השני של מטבע הגורל הגזור מראש.

שבירת גזרת הגורל תיתכן באמצעות שיח פתוח, בראיית המשולש כאפשרות מספקת, ביכולת של נתינה וקבלה מאוזנות, בנשיאה שלמה באחריות הכוללת. כל אלה נמנעים מגיבורינו, משום שהם בני צייתנים לגזרת אבותיהם, לקשיחות ולעריצות הגורל, אין הם מסוגלים להרים את עיניהם ולהביט סביבם במבט כולל ורחב אופקים. אופק האינטרס האישי משתרע מתחת לאפם. הם גדלו אל עולם שבו יכול הזולת להיות או אדוני או משרתי, אויבי או אהובי; שבו הזולת כלול

במסגרת "האני". אין אפשרות לקיומו העצמאי ללא תלות בי, בתחושותי או במחשבותי.

על דעת גיבורי פינטר לא עולה האפשרות שמרחב המחיה המשותף - המרחב הפוטנציאלי הידוע - יחולק באופן שוויוני ובשיתוף. כל מה שמוכר להם הוא שאפשר להגדיל את הטווח על חשבון הזולת. בכך מסתכמת חוכמת חייהם. אין זה רוע לב או זדון מוסרי; אפילו מעשהו הטוב של אסטון לוקה באותו פגם: אין הוא בודק מהם צרכיו של הזקן מתוך שיח פתוח, אלא הוא מניח כמובן מאליו את אומללותו בשל היותו חסר בית, שהתשובה ההולמת לה היא הבית עצמו.

משתתפי "אב הבית" (מימין): יוסף אבו ורדה, סלים דאו ויואב בר-לב

גם אסטון "הטוב" אינו מבחין בצרכיו שלו לבין צרכיו של דייביס וגוזר עליהם את "טובו" שלו, תוך הסקת המובן מאליו, ממצבו של דייביס כחסר בית. למעשה, במתן החסות, מנסה אסטון לעמוד על רגליו שלו. לדאוג למישהו אחר משמעו גילוי יוזמה, שתחלץ אותו מהתלות באחיו, תבסס את האוטונומיה שלו ותעורר בו תחושת עצמאות ושליטה במצב. החיים הם מאבק בזולת, ובהם אתה כובש או נכבש. זוהי תמצית המחשבה על גזירת הגורל המשותפת לשלוש הדמויות במחזה.

יופיו הפיזי של המחזה נובע מהפשטות הלא מושגת שבה מתגלגלת לאורכו גזירת הכישלון הקבוע מראש ביד הגורל. יופיו אינו נובע מתפיסה פילוסופית, אלא מהתרחשויות טריוויאליות. דמויותיו עוסקות בזוטות ואינן מעלות על דעתן שיש חלופות מתאימות יותר, וצריך רק לבחור באחת מהן. השילוב ההרמוני בין הגורל לבין ניצחון החיים "הקטנים" יוצר תחושה טרגי-קומית. השילוב שבין כוחות עליונים לבין "כוחות נחותים" הפועלים בחיים, מקנה למחזה את טעמו המיוחד, טעם של אימה ופחד מהולים בצחוק. זהו מחזה קלאסי בתכלית, ונצחיותו מובטחת, משום שגם בחברה אוטופית לא יחדלו מלהתעניין במשוגתם עתיקת היומין של בני האדם, הסבורים שהאינטרס זהה לחלוטין עם האגו. <